

KARIN SCHAGER:

Tankar om livet i Sovjetunionen

Vladimir N Vojnovitj försäkrar att han, när han beskriver livet, litteraturen och politiken i Sovjetunionen, inte alls försöker göra sig lustig. Nej, man måste nog tro att hans humor är blodigt allvar, så dyrt som den har stått honom – efter flera års förföljelser tvingades han 1980 gå i exil.

Vladimir N Vojnovitj: **Det antisovjetiska Sovjetunionen.** Rabén & Sjögren 1986

De många dråpliga formuleringarna i hans senaste bok, "Det antisovjetiska Sovjetunionen", kan inte heller till någon del dölja den bitterhet med vilken han summerar resultaten av den sovjetiska modellens socialism: den ekonomiska och kulturella stagnationen och det moraliska förfallet i skepnad av korruption, mutor, privilegier ("av var och en efter förmåga, åt var och en efter rang"), mygel ("Sovjetlivets hörnsten"), tjuvnad, rättslöshet.

Kring den ohjälpliga livsmedelsbristens dunkla orsaker raljerar Vojnovitj med en härligt oskuldsfull uppsyn. Dock presenterar han själv en förklaring till både denna och övrig sovjetisk ineffektivitet när han konstaterar, att sovjetsamhällets viktigaste produkt är propagandan. Det rör sig om en enorm produktion av alla möjliga slags porträtt, transpanger, väggtaflor och plakat med citat och slagord, siffror och procenttal utan något tvunget samband med verkligheten, och all denna meningslöshet sysselsätter inte bara propagandaorganen inom kommunistpartiet, komsomol och KGB, utan även alla fabriker, kolchoser, sjukhus, byggnadsorganisationer och militär-

förband. (Att sedan propagandan genom sin ständiga lögnaktighet numera alltid uppnår sitt motsatta syfte, och genom sin ständiga inkonsekvens till och med blir antisovjetisk, är något som Vojnovitj noterar inte alldeles utan skadeglädje.)

Propagandans framgång förutsätter som man förstår en icke ringa påpasslighet från samhällets sida visavi medborgarna. Den kritiskt lagde Vojnovitj beledsagades text som mest av några tiotal medarbetare i KGB, och man må ju betänka vilka resurser en sådan omsorg tar i anspråk – Vojnovitj är dock bland Sovjetunionens över 8000 författare bara en av dem som i sitt författarskap föresatt sig något mer suspekta syften än blott och bart att skildra "skördetröskors och andra jordbruksmaskinernas progressiva rörelse framåt". Medborgarnas begreppsbildning kräver oupphörlig skolning och kontroll; de politiska cirkulärens är sålunda obligatoriska på alla arbetsplatser, frågeformulären är otaliga, och valen är visst inte meningslösa trots bristen på motkandidater utan är tvärtom en viktig generalmönstring av beredvilligheten att spela med i spelet, ehuru falskt.

Varje resa till Väst förutsätter omfattande förberedelser, ty den vid kapitalistvärldens provokationer ovane Sovjetmedborgaren kan inte gärna av sig själv veta hur exempelvis det korrekta svaret på en fråga om Afghanistan skall lyda: "Jag vet inte exakt var det ligger, men jag har hört sägas att en begränsad kontingent för en tid hjälper bönderna där att skörda bomull och reparera vägar."

Han får också lära sig att slå västliga kritiker i huvudet med det förintande argumentet, att undervisning och sjukvård

är kostnadsfria i Sovjetunionen. Fast detta är nu inte riktigt sant, hävdar Vojnovitj, eftersom mutsystemet är så välutvecklat att man inte ens kan räkna med att få ett bäcken utan att först stoppa en rubelsedel i handen på sjukvårdsbiträdet. För övrigt, påpekar han, drar sjukvård och undervisning även i Sovjetunionen enorma kostnader, och det intressanta är då inte hur kostnaderna tas ut av medborgarna utan hur mycket dessa sedan har kvar att röra sig med – samt naturligtvis vad de har fått för pengarna, vilket i fråga om sovjetisk sjukvård kan göras till föremål för ganska sorgliga kommentarer. Vad Vojnovitj här har att berätta är genomandat av vrede, ty inom sjukvården avslöjas obarmhärtigt Sovjetsystemets brist på respekt för människans värde.

Ännu en apparat som till propagandans stöd måste få en imponerande dimension utan att producera något vettigt är censuren. Den arbetar i många led och på många nivåer. Vi har vant oss att tycka synd om författarna. Men vad ska man då säga om censorerna, som har att övervaka att det skrivna inte kritiserar Sovjet, inte underlåter att kritisera kapitalistvärlden, inte innehåller några förbjudna namn, några farliga associationer eller några undermeningar? De torde väl bada i svett, eftersom de riskerar straff för sitt politiska misstag om de släpper igenom ens en "okontrollerbar undermening" eller en aldrig så långsökt "allusion". Så blir rädslan allas övercensur, och resultatet blir förlamande.

Vojnovitj drar parallellen mellan litteraturen och det centralstyrda jordbruket och kan notera lika beklämmande slutresultat för dem båda. Överallt sitter in-

kompetensen i högsätet, det gäller även Författarförbundet. Bokutgivningen bestäms inte utifrån kvalitets- och marknadsbedömningar, utan baseras på graden av politisk anpassning; självklart är att varje bok måste överensstämma med den socialistiska realismens receptur. (Med socialistisk realism avses enligt en icke officiell formulering "besjungandet av makthavarna i en för dem tillgänglig form".) Ju korrektare en bok är ur partysynpunkt, i desto större upplaga ges den ut, och av desto färre köps den. Medan sålunda merparten av den statliga bokutgivningen förvandlas till makulatur, förkvävs de angelägna författarskapen.

Vojnovitj står i sin samhällskritik Sacharov nära och ansluter sig till dennes konvergensteori. I samhället behövs såväl socialism som privat initiativ. Han ser också demokrati som en absolut förutsättning för fred. Det förslavande och demoraliserande sovjetsystemet, säger han, leder till instabilitet, och makthavarna blir i behov av ett ständigt spänt läge för att kunna försvara sin repressiva inrikespolitik.

Bakom Vojnovitjs kritik ligger den orubbliga värderingen att ingenting på jorden är heligare än ett människoliv. Det är också i skildringen av små sovjetmänniskor utanför det allmänna ljugandet och hycklandet som hans bok blir allra mest gripande. Han ger några oförglömliga porträtt av människor som genom ett passivt motstånd, och till priset av sin egen framgång, lyckats bevara innebörden levande i ord som heder och samvete.

Men hans bok är pessimistisk. I det kärvar klimatet efter Chrustjov har dissidenterna blivit allt färre, och intresset

för dem i Väst har minskat katastrofalt – en påminnelse som vi bör ta till oss! Trots allt finns det ännu en och annan röst som inte hunnit tystas, någon ensaka författare som inte har resignerat med oförrättat ärende. ”Och det är mycket möjligt att den där författaren, om man

inte sätter honom i fängelse, slår ner honom i en port eller driver honom till hjärtinfarkt, med tiden tvingas lämna sitt land och nästa gång framträder här, inför er”, skriver Vladimir N Vojnovitj med sorgsen stämma från München.

PETER STEIN:

Stärkt ägarmakt – och starka fackföreningar

Redan de gamla grekerna förstod äganderättens betydelse. Så texten menade Plato att enskild äganderätt skulle främja ekonomisk effektivitet genom att människor arbetade mer och bättre om de personligen fick tillgodogöra sig frukterna härav. Samtidigt förordade han kollektivt ägande för de styrande klasserna just för att undvika att de vägledades av ekonomisk vinningslystnad.

Carl-Johan Westholm: **Stärkt ägarmakt – och starka fackföreningar** SAF, 1985

Äganderätten har genom historien intagit en central roll i politik, samhällsforskning, och varit föremål för flera politiska, religiösa och akademiska strider. Egendom är stöld! utropade Pierre Joseph Proudhon, en utopisk socialist i slutet av 1800-talet.

De senaste 20 åren har frågor rörande äganderätt på nytt från en viktig roll i

vetenskaplig forskning framför allt i USA. Tvärvetenskaplig analys mellan ekonomi och juridik, det som kallas Economics of Law eller The property Rights School har lämnat värdefulla rön. Grunden för denna forskning är givetvis att det spelar stor roll för individers beteende, ekonomiska framsteg, graden av individuell frihet, etc, vilken typ av äganderättsförhållanden som gäller. Douglas North, ekonom i USA, har i ett betydelsefullt ekonomisk-historiskt verk (The Rise of The Western World, tillsammans med Robert Paul Thomas, Cambridge 1973), visat att ekonomisk tillväxt per capita inte började med den industriella revolutionen, utan betydligt tidigare i Holland och England. I dessa länder hade man långt kommen enskild äganderätt vilket innebar att enskilda fick skörda frukterna av lyckade ekonomiska satsningar och bära kostnaderna av felaktiga. Att enskild äganderätt är grunden för individuell frihet har såväl frihetens försvarare som motståndare in-